

OEVERZWALUWEN IN DE PROVINCIE GRONINGEN

IN 1988 EN 1989

Jan Glas

Rond 1960 waren er nog 20000-25000 paar oeverzwaluwen in ons land. Daarna zijn de aantallen geleidelijk afgenomen, maar recent is er weer van een toename sprake. Als oorzaken kunnen vermoedelijk de betere omstandigheden in de overwinteringsgebieden (ten zuiden van de Sahel) en het aanbieden van voldoende geschikte en beschermde nestwanden worden gezien.

De heer H.N. Leys, de landelijke coördinator, maakt voor 1988 melding van 8000-8200 broedparen voor ons land, voor 1989 zijn de schattingen 9000-10350 broedparen (tabel 1).

Dankzij de hulp van talloze vrijwilligers is het weer mogelijk een overzicht te publiceren van de oeverzwaluw als broedvogel in onze provincie.

Zoals uit tabel 2 blijkt, is de overzwaluw explosief toegenomen. Werden er in 1987 683 broedparen geteld, in 1988 was het aantal opgelopen tot 958 en voor 1989 scoorden we zelfs een totaal aantal van 1743 bezette broedholen. Verreweg de grootste uitbreiding heeft plaatsgevonden in de Lauwersmeer, maar ook de kolonies te Veendam, Oosterbroek en Stadskanaal hebben zich verdrievoudigd. In de Lauwersmeer heeft in 1989 zelfs 10% van de gehele Nederlandse populatie gebroed.

Waarschijnlijk hebben er nog nooit zoveel oeverzwaluwen gebroed in onze provincie, want 'Vogels van Groningen' maakt nog melding van een maximaal aantal broedparen van 600.

In dit artikel willen we van de toename in Groningen verslag doen.

Wijze van inventariseren

Alle kolonies zijn vanaf de vestigingsperiode ($\pm$ 1 mei) tot aan het einde van het broedseizoen (tweede helft van augustus) bijna maandelijks bezocht. Alleen de nestingen van voldoende diepte en met verse krabsporen, de zogenaamde landingsplaats, zijn geteld als bewoonde broedholtes. Het omstreeks half juni gevonden aantal broedparen werd als maximum verondersteld. Over de resultaten van twee broedsels zijn te weinig gegevens beschikbaar om hierop nader in te gaan. Tevens bestaan er nog vraagtekens over eventuele kleine kolonies te Harkstede, omgeving Gruno-strand en bij een plasje te Meeden. Nadere gegevens hieromtrent zijn van harte welkom.

tabel 1. Aantal broedparen van de oeverzwaluw in Nederland.

	1988	1989
Groningen	963	1743
Friesland	507	$\pm$ 1097
Drenthe	901	1376
Overijssel	388	504
Utrecht	20	89
Noord-Holland	100	125
Zuid-Holland	163	200
Zeeland	738	$\pm$ 875
Noord-Brabant	623	1150
Limburg	1511	1000
Flevopolder	311	$\pm$ 350
Gelderland	1094	1541
Totaal	7319	10050

De aantallen voor 1989 zijn voorlopig en omdat enkele provincies niet voor 100% zijn geïnventariseerd, valt het totaal aantal broedparen vermoedelijk hoger uit dan de tabel aangeeft.

tabel 2. Overzicht van de oeverzwaluw als broedvogel in Groningen

Aantal broedparen	1979	1985	1986	1987	1988	1989
Middelbert	10	4	5	0	0	0
Beersterplas	65	42	25	36	33	±25
Borgerswold-Veendam	6	4	0	0	0	0
Woortmanslaan	a	25	60	46	60	122
Lauwersmeer	130	141	202	348	525	1138
Suikerunie-Hoogkerk	29	0	0	0	0	0
Borgmeren-Harkstede	128	10	85	40	27	39
Froombosch	36	0	0	0	0	0
Sellingerbeetse	53	2	0	0	0	0
Veendiep-Bellingwedde	0	5	3	0	0	0
Botjes zandgat-Oosterbroek	?	21	53	65	143	199
Reitdiep	?	0	2	2	?	0
A.G. Wildervanckkanaal	0	10	15	20	0	69
Strandheem-Opende	30	0	20	17	45	29
Veenhuizerstukken	?	?	0	0	0	0
Hoornse plas/diep	7	?	15	0	0	0
Nieuwe Pekela	?	?	28	23	39	27
Midwolda	1	0	19	14	0	6
Grens Friesland	0	0	2	4	28	?
Sappemeer snelweg	0	0	0	5	0	0
Zuidbroek snelweg	0	0	0	0	0	4
Pagedal-Stadskanaal	?	?	?	43	56	20
Stadskanaal	0	0	0	0	0	58
Ter Apelkanaal-Avebe	?	6	32	20	0	0
Oude Pekela	0	0	0	0	2	?
Groningen-Paddepoel	0	0	0	0	0	7
	500	270	566	683	958	1743

Bijzonderheden per (bewoonde) kolonie

2 Beersterplas: de kolonie bevindt zich hier al jaren op dezelfde plek, er vindt aan de wand alleen vernieuwing plaats door erosie.

4 Woortmanslaan: op 16 mei 1988 waren nabij de kolonie ±40 vogels aanwezig. Emo Klunder zag de laatste op 16 september: 5 stuks. De kolonie bevond zich in dezelfde wand als in 1987 en was afgezet met prikkeldraad door de gemeente Veendam. In 1989 is de wand opnieuw afgegraven. Verstoringen komen nauwelijks meer voor.

5 Lauwersmeer: in 1988 zijn door de RIJP met een graafmachine de bestaande wanden opnieuw geschikt gemaakt. Twee informatieborden wer-

den geplaatst en rasters gerepareerd. Het resulteerde in 5 kolonies met respectievelijk 53, 266, 187, 16 en 2 broedpaartjes. De twee kleine kolonies waren spontane vestigingen in slootoevers. Ook in 1989 heeft de successtory van de oeverzwaluw in het Lauwersmeergebied zich voortgezet, nadat alle nestwanden voor het broedseizoen weer gerestaureerd waren, inclusief de wand in het militair terrein. Het aantal broedparen steeds naar 1138 paar in 1989. De kolonies waren respectievelijk 94, 311, 73, 10, 101 en 549 broedparen groot. Alle bevonden zich binnen een straal van enkele kilometers, de grootste kolonie binnen het militaire terrein was tevens de grootste van ons land. Bij de kolonie langs het natuurpad achter de Bosschuur is een observatiehut geplaatst, van hieruit heeft men een schitterend uitzicht op de bedrijvigheid voor de nestwand.

7 Borgmeren-Harkstede: de aanwezige wand bij de oude plas is in het voorjaar van '88 opnieuw afgestoken, maar de zwaluwen maakten een andere keuze. Twee kolonies met respectievelijk 16 en 11 broedpaartjes vestigden zich bij de nieuwe zuigput.

11 Botjes zandgat-Oosterbroek: in 1988 werd de kolonie beschermd door het plaatsen van een raster en een voorlichtingsbord door de Natuur- en Milieugroep Oosterbroek. De kolonie dreigde echter te verdwijnen door het aanbrengen van een talud. Overleg tussen Provinciale Waterstaat en de aannemer enerzijds en de milieugroep anderzijds heeft er toe geleid dat er een steile wand is blijven staan voor de zwaluwen. Er was een grote kolonie met 138 bewoonde nesten en twee kleine vestigingen met respectievelijk 3 en 2 broedparen. In 1989 waren er drie kolonies met in totaal 199 broedparen. Hier van nestelden 149 paartjes in de beschermde wand, de andere twee kolonies waren spontane vestigingen in zanddepots op het terrein van de afgraving.

13 A.G. Wildervanckkanaal: in 1989 werd op het laatste moment nog een vrij grote kolonie van 69 paartjes ontdekt in een zanddepot midden in het nieuw te graven A.G. Wildervanckkanaal (ten zuiden van Stadskanaal).

14 Strandheem-Opende: bij de afgraving aan de Friese grens geen broedende oeverzwaluwen waargenomen, wel waren hier enkele foeragerende exemplaren.

17 Nieuwe Pekela: op 5 plaatsen kleine kolonietjes met in totaal 27 bewoonde nesten. Op het terrein van deze in werking zijnde zuigput vinden regelmatig verstoringen plaats.

18 Midwolda: na een jaar van afwezigheid bevonden zich 6 nesten in een steilrand achter de natuurplas in 1989.

21 Zuidbroek snelweg: kleine kolonie in slootoever langs nieuwe snelweg.

22/23 Pagedal-Stadskanaal: in de IVN-wand bij de Heemtuin broedden in 1988 56 paartjes. In 1989 waren dat er 20. Een gedeelte van de oorspronkelijke kolonie heeft zich vermoedelijk spontaan verplaatst naar het terrein van de voormalige aardappelmeelfabriek en bij het A.G. Wildervanckkanaal. Totaal goed voor 147 broedparen.

26 Groningen-Paddepoel: een kleine kolonie met 7 nesten had zich gevestigd in een dijk rond een baggerdepot bij het Van Starckenborghkanaal. Tijdens de werkzaamheden is de kolonie ondergelopen.

Habitatkeuze

Welke factoren de nestwandkeuze bepalen is niet helemaal duidelijk. In de Lauwersmeer worden alle beschikbare wanden direct bezet en hoewel de meeste kolonies hier aan het water grenzen, aan een slootoever of vijverrand, bevindt de grootste kolonie zich in het militair terrein, op enkele kilometers van open water. Het ligt midden in het droogste gedeelte van de Marnewaard in een zanddepot. Iets dergelijks geldt ook voor de kolonies in het Pagedal, Stadskanaal en bij de snelweg bij Zuidbroek.

Alle kolonies bevonden zich in een zandige oever, de enige vestiging in een natuurlijke oever van klei langs het Reitdiep is vermoedelijk voor het eerst onbezet gebleven.

Uit tabel 3 blijkt dat 69% van alle oeverzwaluwen in min of meer kunstmatige wanden broeden en dat zelfs 88% profiteerde van beschermende maatregelen als toezicht, rasters of aannemers die rekening met de oeverzwaluwen houden tijdens werkzaamheden.

In tabel 2 staan alle bezette broedholen vermeld. Omdat voor ieder broedseizoen bijna alle wanden worden afgestoken is het bezettingspercentage in onze provincie hoog; voor 1988 bijvoorbeeld 90%. Landelijk was dit gemiddeld 78%.

tabel 3.

Aantal broedparen	totaal	beschermd	speciaal aangelegd
Beersterplas	25	25	
Woortmanslaan-Veendam	122	122	122
Lauwersmeer	1138	1065	1065
Borgmeren-Harkstede	39	39	
Botjes zandgat-Oosterbroek	199	199	
A.G. Wildervanckkanaal	69		
Strandheem-Opende	29		
Nieuwe Pekela	27		
Midwolda	6	6	
Pagedal-Stadskanaal	20	20	20
Stadskanaal depot	58	58	
Zuidbroek snelweg	4		
Groningen-Paddepoel	7		
	1743	1534	1207
	100%	88%	69%

Ringen

Vanaf het broedseizoen 1987 worden door Jan Doevendans e.a. oeverzwaluwen geringd in de Lauwersmeer. Het vangen gebeurt door middel van mistnetten vóór de nestwand ten zuiden van het Ballastplaatbos, in overleg met de opzichter van de RIJP en op kosten (ringen) van Avifauna Groningen. Op 15 juli 1987 werden 86 vogels geringd. Hiervan waren 35 (41%) adult en 51 (59%) juveniel, d.w.z. vliegvlugge jongen van het eerste broedsel. Geen van de gevangen vogels droeg al een ring. In 1988 werden op 10 augustus op dezelfde plaats 22 zwaluwen geringd, hiervan waren 20 (91%) adult en slechts 2 (9%) juveniel. Door de vrij late datum waren vermoedelijk veel jongen van het eerste broedsel al uit de kolonie vertrokken. Geen enkele gevangen vogel droeg al een ring. Dit is opmerkelijk omdat in 1987 toch ter plaatse 86 zwaluwen werden geringd. Van de in 1987 en 1988 geringde vogels is tot op heden geen terugmelding ontvangen.

In 1989 is een eerste ringpoging afgeblazen vanwege een te harde wind, waarbij de netten bol gingen

staan en niet wilden vangen. Een tweede poging op 20 juli verliep ook zonder resultaat. Hoewel er tegen de avond honderden oeverzwaluwen in de lucht waren, maakte niet één vogel aanstalten om in de nestwand te gaan overnachten. Dit betekent dat er op dat moment geen enkel tweede broedsel aanwezig was in de kolonie. In dit verband is een Duits onderzoek van Harald Daffner uit Usingen van belang. Tijdens een vijfjarig onderzoek waarin 1374 oeverzwaluwen werden geringd in een aantal niet ver uit elkaar liggende kolonies, is gebleken dat meerdere kolonies binnen een straal van 20 kilometer als één kolonie moet worden beschouwd. Binnen de kring vindt veel uitwisseling van broedparen plaats. Ook keert een volgend broedseizoen een groot gedeelte ($\pm 68\%$) van de oeverzwaluwen binnen deze agglomeratie terug. Misschien is het daarom zinvol in de Lauwersmeer bij meerdere kolonies te ringen.

Activiteiten 1988-1989 en plannen voor 1990

Bijna alle beschikbare wanden zijn jaarlijks opnieuw afgestoken. Ook

zijn er enkele nieuwe wanden gemaakt in samenwerking met het Staatsbosbeheer en het IVN, maar van deze geschikte plaatsen werd tot op heden geen gebruik gemaakt door de oeverzwaluwen. In enkele gevallen zijn nieuwe rasters en voorlichtingsborden geplaatst. Voor de aanschaf van 5 informatieborden heeft het Wereld Natuur Fonds een subsidie verstrekt van f 550,-. Ook in 1990 willen we de nestwanden geschikt houden voor oeverzwaluwen. Verder gaan we door met voorlichting, educatie en bescherming. Maar het zou voor de overlevingskansen van de oeverzwaluw wenselijk zijn als ook de overheid actiever deel gaat nemen aan het beschermen van vogels die op de zgn. 'Rode Lijst' staan. Er zou bijvoorbeeld voor gezorgd kunnen worden dat er bij de zandwinplaatsen een stukje natuurbouw plaats gaat vinden. Hier van profiteren dan niet alleen de oeverzwaluwen, maar ook andere vogelsoorten en amfibieën. Het is ons namelijk gebleken dat rond de oeverzwaluwkolonies ook veel andere soorten zich kunnen ophouden. Enkele waarnemingen laten dit zien.

24 juli Midwolderplas
(Natuurbouwgedeelte):

- 11 oeverlopers
- 3 witgatjes
- 1 pr. kleine plevieren met juv.
- 1 pr. visdieven met juv.
- 1 pr. dwergsterns met juv.

- 17 augustus Botjes zandgat:
- 19 oeverlopers
- 1 witgatje
- 1 watersnip
- ±100 fouragerende oeverzwaluwen
- 10 nesten met volgroeide jongen
- 2e broedsel.

Dankzegging

Onderstaande personen en organisaties hebben gegevens verstrekt en/of beschermende maatregelen getroffen, waarvoor onze hartelijke dank:

Berend Voslamber, Emo Klunder, Nico de Vries, Roelof Blauw, Henk Hut, Jan Loots, Henk Dijkstra, Andries Berghuis, Jan Doevendans, Klaas Koning, Herman Leys, Wiebren de Vries, Bert Versluys, Gerrit Altena, Nico Beemster, Rijksdienst IJsselmeerpolders, Ministerie van Defensie, Rijkswaterstaat, Provinciale waterstaat, Staatsbosbeheer, IVN, Fa Kremer, WEB, Avifauna Groningen, RIN en Milieugroep Oosterbroek.

